

KOEN WESSING

Koen Wessing in Chili

Waar woorden tekort schoten

in memoriam Schrijfster Fleur Bourgonje ontmoette de vorige week overleden fotograaf Koen Wessing vlak na de staatsgreep in Chili. Een herinnering.

door Fleur Bourgonje foto's Koen Wessing

Chili, Santiago, september 1973. Mensen worden gedwongen revolutionaire leuzen van de muren te verwijderen.

FOTO'S KOEN WESSING/HH

Op de ochtend van 11 september 1973 zaten mijn man en ik in Santiago op een kanonschot afstand van het presidentiële paleis te luisteren naar de radiotoespraak van Salvador Allende. We zaten niet, we lagen: we hadden ons verschanst. De bombardementen begonnen, tanks rukten vanuit de kazernes op naar het centrum, eenheden betrokken hun stellingen en langs de ramen van de bovenste verdiepingen van flatgebouwen vlogen helikopters waaruit mitrailleurstaken.

Wij woonden op de negentiende verdieping van een gebouwencomplex waarin veel politieke vluchtelingen uit dictatoriaal geregeerde landen woonden. Toen Allendes stem wegstierf en de zender uit de lucht werd gehaald, begrepen we dat er iets gruwelijks aan het gebeuren was en dat wij ons in het brandpunt van die gruwelijkheden bevonden. Op het platte dak van de twintigste verdieping denderde even later het geschut, op de overloop hoorden we gebrul en intrappen van deuren. Het duurde niet lang voor de geweerkolven ook door onze kasten maaiden en de laarzen vertraptten wat ons dierbaar was. Op aanwijzing van vrienden hadden we nog net op tijd artikelen en documenten in de gootsteen verbrand, en in de stortkoker lieten we Che Guevara, Pablo Neruda en Sigmund Freud over elkaar heen tuimelen naar de stookkelder opdat wij, schrijvende journalisten, vrij zouden blijven van die ene, allesomvattende, absurde verdenking: terrorisme. De boeken waar we niet aan toe kwamen, zouden op straat door soldatenvuur in vlammen opgaan.

Doodsverachting

Koen arriveerde, als ik me goed herinner, in Santiago met een van de eerste vliegtuigen die na de staatsgreep vanuit Argentinië het Andesgebergte weer over mochten. De militairen hadden er geen benul van wie ze het land binnenlieten: een onopvallende man met een verweerd gezicht die quasi-onverschillig een kijkje kwam nemen, maar in werkelijkheid tot de tanden gewapend was met een scherpe blik, een overtuiging en een camera. Ze hadden niet in de gaten dat die slenterende man, die weinig of geen Spaans sprak en zelfs in zijn moedertaal liever zijn mond hield, met wat hij in Chili aantrof de wereld over zou gaan, voorpagina's zou halen, ministeries zou binnendringen, politici tot actie zou bewegen en aanklachten van mensenrechtenorganisaties blijvend zou ondersteunen.

Na dagen verschansing en isolement mochten de overgebleven bewoners van onze omsingelde flat – veel ballingen waren afgevoerd naar het voetbalstadion dat dienstdeed als concentratiekamp – de buurt in om voedsel te kopen en de ravage te aanschouwen. De angst had zich van de stad meester gemaakt. Er was een avondklok ingesteld, te vroeg of te laat over straat gaan betekende de dood. Buren gaven buren aan, verhuurders beschuldigden huurders, opstandige arbeiders werden verlinkt door overlopers. De razzia's waren in volle gang.

En wij, wij waren maandag. Mobiele telefoons en internet bestonden toen nog niet. De verbindingen met de buitenwereld waren zo goed als verbroken, de vrienden onvindbaar, de berichten angstaanjagend. Na een week dolen kregen mijn man en ik van de Nederlandse ambassade de raad zo kalm mogelijk en met lege handen naar een hotel vlak bij het gehavende paleis te lopen en daar te wachten; eenmaal in de ambassadeauto zou ons niets meer overkomen, en al helemaal niet in de ambtswoning zelf. Wat een zelfoverwinning moesten we aanwenden om in de Mercedes met het rood-wit-blauwe vlaggetje te stappen, hoe verraden voelden we ons toen we te horen kregen dat we vanaf dat moment moesten zwijgen over de politieke situatie omdat de ambassade geen radiostation of krantenredactie was en wel het minst een spreekbuis voor 'links'. Eind september werden we op een vliegtuig naar Nederland gezet.

Met gevaar voor eigen leven heeft Koen lang na ons vertrek door een ontredderd Santiago gezwoven. Alsof dat leven hem niets kon schelen. Alsof dat leven bij zo veel moord en doodslag er weinig of niet toe deed. Het kan zijn dat ook hij zo nu en dan in paniek is geraakt maar, woordeloos als hij meestal was, liet hij zich daar niet over uit. Als ik mijn ogen dichtdoe, meen ik hem te zien lopen in zijn verfromfaaide blauwe werkmanscolbertje, ogenschijnlijk doelloos, om dan als een havik op de prooi te duiken die hij allang vanuit zijn ooghoeken had gezien. Als hij zich door de situatie gedwongen zou hebben gevoeld naar de ambassade te vluchten, zou hij waarschijnlijk de volgende ochtend over de hekken zijn geklommen om terug het gevaar in te gaan. Doodsverachting is misschien het goede woord. Een woord waarom hij, vermoed ik, toen en in latere gevaren en misschien zelfs tot voor kort, zou hebben gegrijnsd.

Jaren later kwam hij mij in Amsterdam bijna met schroom een map met de Chileense foto's brengen. Een aantal had hij gemaakt op de stoep van het bewuste flatgebouw; onze boeken lagen nog steeds te schroeien, gevangenen werden opnieuw met opgeheven armen afgevoerd en opnieuw voelde ik de huiver, de onmacht, de aan razernij grenzende woede. Koen

Chili, Santiago, september 1973: de boeken van Bourgonje worden op straat verbrand

zei niets. Ik ook niet. Ik herinner me dat ik, zoals we daar zwijgend bij die foto's zaten, voor het eerst intens besepte dat zijn beelden de woorden overbodig maakten, dat andermans verstand en hart beroerd werden door wat hij scherp en koel registreerde maar wat – het kan niet anders – eerst en vooral zijn eigen hart en verstand in beroering had gebracht. Deze en andere foto's worden in maart in Santiago tentoongesteld. Wat zou het mooi zijn geweest als Koen daar nog bij aanwezig had kunnen zijn. ■

Schrijfster Fleur Bourgonje woonde van januari 1971 tot oktober 1973 in Chili.

'Koen Wessing: The Indelible Image', GAM (Centro Cultural Gabriela Mistral), Santiago de Chile, van 8 maart tot 30 april 2011, www.gam.cl. Het GAM werd na de militaire coup in 1973 bezet door het leger en in september 2010 heropend. Op deze tentoonstelling zijn Wessings foto's voor het eerst in Chili te zien. Een aantal prints zijn geschenken aan het Museo De La Memoria.

Vrij Nederland

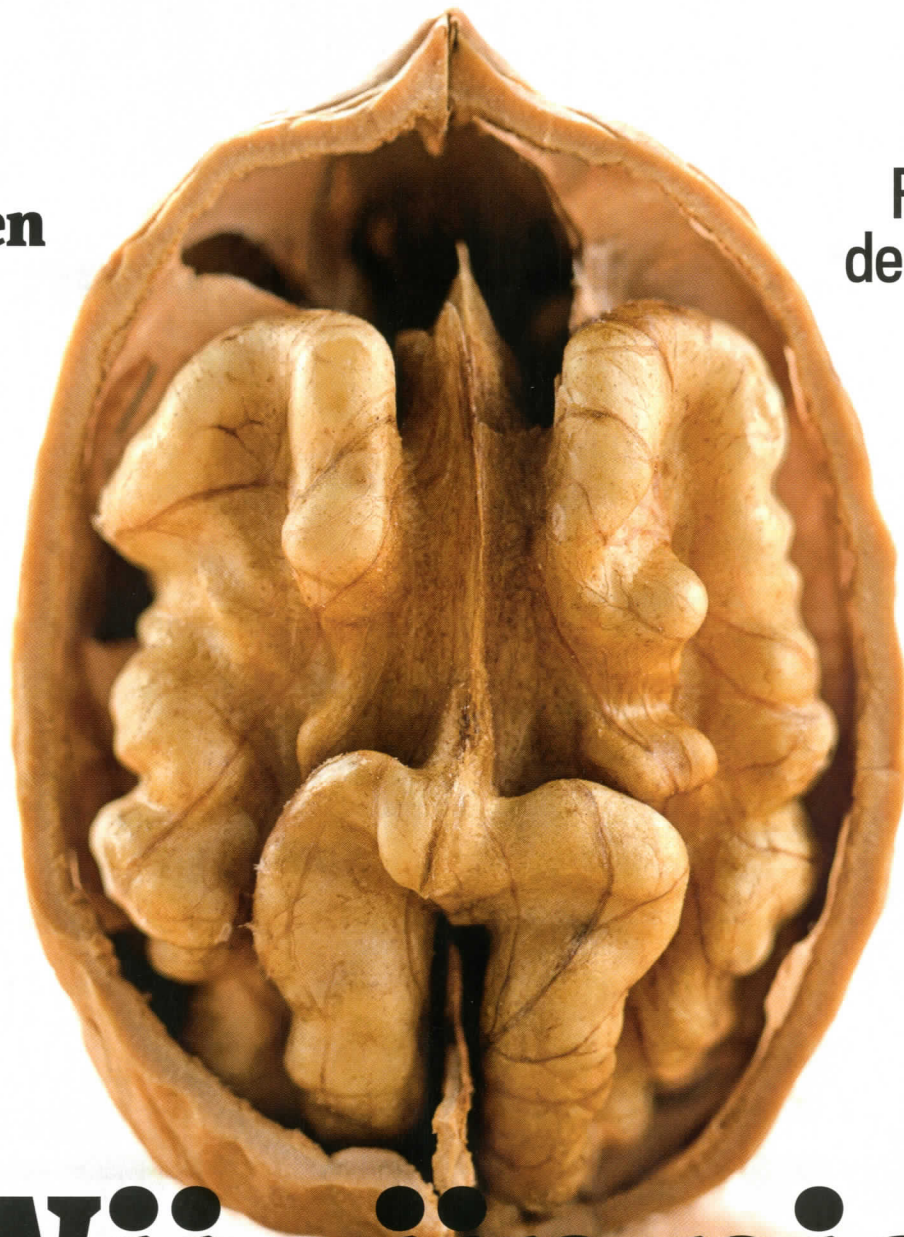
Koen Wessing Scherpe blik, overtuiging en een camera

Onder de opstandigen van Caïro

En hoe gaat het verder in de regio?

Roald Dahl's geheimen

Euthanasie: ruzie over de beste weg

Reconstructie: de oorlog tussen Ab en Maxime

Oosterhuis en zijn 'tempel' voor liefde

De Pers: uitgever van 40 miljoen

'Wij zijn niet ons brein'

De beste psychiater van Nederland maakt stennis

